

УДК 793.31:930.85

**МИСТЕЦТВО НАРОДНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ В КОНТЕКСТІ
КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ****Ірина КОЩАВЕЦЬ (Харків)**

Постановка проблеми. В теперішній час новий погляд суспільства на народну художню культуру породжений реальними потребами у збереженні та розвитку традиційного музично-хореографічної спадщини, яка базується на багатовікових знаннях і духовному досвіді народу, його ціннісних уявленнях і орієнтирах. На підставі цього звернення до української народної хореографії цілком закономірно і може розглядатися як найважливіший самодостатній компонент народної творчості, що втілює риси національного характеру народу, його менталітет, виконавську майстерність. Згідно із Законом України «Про освіту», Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), «Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти» виняткового значення набуває національне і громадянське виховання, яке має забезпечити всебічний розвиток, соціальну активність і цілісність особистості, здатної до самостійного мислення, суспільної діяльності, успадкування духовних надбань українського народу.

У сучасних умовах глобалізації, нівелювання особливостей традиційної культури, необхідно сприяти збереженню та розвитку надбань українців. Тому важливою складовою відродження традицій є проблема усвідомлення унікальності та неповторності духовних надбань свого етносу. Сьогодні актуально наукове осмислення розвитку різних видів мистецтва українського народу. Серед інших видів мистецтва, важливе значення має народна хореографічна культура.

Аналіз досліджень і публікацій. В науковій літературі розробка проблем хореографічного мистецтва здійснюється в історико-аналітичному, проблемно-теоретичному, фольклорно-етнографічному та освітньо-методичному напрямках. Історико-аналітичний репрезентований дослідженнями А. Гуменюка, М. Максимова, Г. Боримської. Дослідження теорії хореографічної культури представлені працями Ю. Станішевського, Т. Чурпіти, Р. Малиновського. Процес сценізації українського народного танцю проаналізовано у працях В. Верховинця, А. Гуменюка, К. Василенка.

Метою статті є розгляд значення народної хореографії в культурі народу та країни в цілому.

Виклад основного матеріалу. У народній художній культурі хореографія по праву займає одне з центральних місць. Особливе значення цей вид мистецтва набуває в поєднанні з піснею. Її зв'язок з музичним фольклором наклало відбиток на характер і стиль танцю, визначивши особливості регіональної манери виконання, наповнивши його змістовністю і сюжетністю, емоційною виразністю і співучою пластикою.

Фольклорний танець виконувався і виконується танцюючими, насамперед для самих себе і лише частково для інших, тобто він не передбачає власного глядача. Збираючись на гуляння, відзначаючи свята, люди виконують танці, взявшись за руки у різних малюнках – в колі, ланцюжках і так далі, а тому вони розраховані на більшість присутніх, прості по рухах і малюнках.

За багатовіковий період розвитку народної хореографії, починаючи з найдавніших танців слов'ян і до стрімкого українського гопаку з його блискучою, своєрідною і життєрадісною манерою виконання, можна простежити глибокий вплив народного мистецтва, культури, традицій на становлення і розвиток української хореографії.

Життя народу йде вперед, і разом з ним змінюються і національні традиції. У минулому в народній хореографії в основному переважала тематика, пов'язана з селянським укладом життя. З плином часу життя зажадало розширення тематичних горизонтів, поставила нові завдання перед хореографією. Змінилися сімейні свята та обряди, весілля, проводи в армію та інші. Все це по-своєму висловлюють сучасні танці.

Суть народного традиційного мистецтва полягає в спадкоємності, безперервності існування у часі. Воно тісно пов'язане з життям та побутом людей, їхніми звичаями, природою. Українська народна творчість виникла і збагачувалася одночасно з історичним розвитком українського народу. Вона є тією вихідною точкою, з якої починається історія української культури, а отже – й історія українського танцю.

Серед культурних надбань нашого народу значне місце належить традиційній народній хореографії, позаяк вона розкриває характер народу, у художніх формах відображає явища, взяті безпосередньо з його побуту й праці.

Джерела народного танцю сягають епохи первісного ладу, коли танець мав релігійно-

магічне значення. Він був невід'ємний від обрядів і пов'язаний з працею і магічними, релігійними, фантастичними уявленнями про світ.

Історія розвитку людської мови свідчить, що доки ще людина не вміла висловити свою думку і душевний стан, коли її лексикон обмежувався лише певними вигуками, – вона виказувала свої почуття, настрої і бажання рухами та мімікою. В основі танцю лежить потреба людини виявити свої емоції, такі як любов, ревності, страх, радість, покірність, сміливість та інші. Будь-який психічний стан людини можна передати очима, мімікою, розгорнутими і згорнутими рухами або положенням тіла.

У сучасних умовах глобалізації серед багатьох проблем актуалізується проблема збереження багатьма національними культурами етнічної самобутності та багатства духовного життя, що накопичувалося століттями із часів свого виникнення. Будучи одним зі стабілізуючих факторів суспільного життя, усталені традиції національної культури здатні, як свідчать дослідження, допомогти людині адаптуватися до світу, який нестримно змінюється.

Традиція – це, власне, те, що передається в спадок майбутнім поколінням. Одним із чинників визначення національної, етнічної культури є традиції народної художньої творчості. Чим вищий рівень розвитку і технізації суспільства, тим швидше зникає з побуту народна творчість. Нині в Європі, як і в розвиненій Америці, традицій народної художньої творчості практично немає. Цьому «сприяв» розвиток виробництва, поліграфічних послуг, а особливо – засобів масової інформації, зокрема телебачення.

Кожному етносу притаманна етнічна традиція, яка втілює сукупність стандартів поведінки, що передаються через механізми спадковості. Це ієрархія стереотипів, культурних канонів, політичних і господарських форм, світоглядної системи, що характерні певному етносу. Етнічна традиція завжди виробляється під час формування етносу, коли він активно адаптується до довкілля – як природного, так і суспільного. За умов нормального розвитку традиції максимально набувають своєрідності, але із часом спрощуються і зникають, коли етнос «сходить з історичної арени». Деякі елементи можуть переходити до молодих утворень, які їх акумулюють, збагачують і передають іншим. Як приклад можна навести культурні надбання елліністичного мистецтва, які після загибелі античної цивілізації перейшли до інших етносів, збагатили їх; частково існують ще й досі. Етнічні традиції етносу створюються в

органічному поєднанні з раніше виробленими і вже існуючим етносом.

Ще в 1989 р. генеральна конференція ЮНЕСКО відзначивши соціальне, економічне і політичне значення фольклору в історії та сучасній культурі суспільства, визнала існування небезпеки, яка загрожує йому сьогодні, рекомендувала всім країнам – членам ЮНЕСКО розробити спеціальні правові положення та плани організаційних заходів щодо збереження і захисту традиційної культури. У підсумковому документі Міжнародного форуму з культурного співробітництва, що відбувся у 1998 р. в Оттаві, як основне поставлене завдання – захист культурної різноманітності. У Декларації про культурну різноманітність акцентується, що в процесі побудови суспільства ХХІ ст., ґрунтованого на інформації і знаннях, культурна різноманітність є домінуючою, європейською ознакою та основним політичним завданням. Українська державність надала можливості активно долучитися до світового процесу розвитку культурного різноманіття, заповнити багато прогалин у вітчизняній культурі.

У полікультурному просторі багатой народні традиції України проблема їх збереження актуальна ще й тому, що для нації необхідно всесвітньо розвивати комплекс видів народної творчості всіх регіонів країни.

В. Верховинець, видатний український фольклорист, етнограф і хореограф, зазначав, що українське хореографічне мистецтво має вивчати народний танець «...з його мальовничими фігурами й широкою, нічим не обмеженою фантазією думок», який «...перейнятий духом веселих танцювальних пісень, повних кипучості, енергії, бадьорості та невимушеної щирої розваги справжнього народного життя» [2, с. 23].

В. Верховинець підкреслює, що народні танці наповнюють душу естетичним задоволенням, мають свою особливу мову, яка завжди «свіжа, нова і мила». Мистецтво, яке не впливає на почуття глядача, постає лише як його технічне відображення. Справжній твір мистця не залишає байдужими своїх глядачів. Факти свідчать, що для створення оригінальних хореографічних творів слід опанувати глибинний, створений і відібраний багатьма поколіннями фольклорний матеріал, а для сприйняття образу твору необхідне талановите і професійне його трактування, в якому естетика і стиль відповідали б смакам сучасників.

Збереження національної ідентичності, традицій, багатства зразків народної творчості, потяг до художнього піднесення в розкритті образів характерні для творчості

В. Верховинця, П. Вірського й інших справжніх митців, котрі створюють оригінальні національні твори, не копіюючи один одного, а віднаходячи у них усе нові грані. Найголовніше в цих творах – духовна атмосфера (аура), яка впливає на почуття глядачів, їх духовний світ.

Ця нематеріальна культурна спадщина найбільш вражаюча тому, що не має якісної фіксації, і той самий хореографічний твір, відтворений виконавцями на сцені силою їхнього таланту, залишається неповторним. Саме в культурі різні народи демонструють себе світові, входять до світового духовного простору.

Грунтуючись на дослідженнях мистецтвознавства, етнографії й фольклористики К. Ю. Василенка, А. І. Гуменюка та ін., можна стверджувати, що єдиним джерелом виникнення різноманітних видів мистецтва, зокрема вокальної й інструментальної музики, танцю, була синкретична народна творчість. Особливо обрядові й трудові, купальські та весільні пісні, веснянки збереглися з іграми, танцями, хороводами.

Важливою є думка А. І. Гуменюка, що первинно сформувалася група танців, ігор, обрядів, які виконувалися під вокальний супровід, пісню. Інструментальний супровід виник пізніше [4, с. 18].

Серед питань творчого зростання хореографа особливе місце посідає лексика танцю, в цьому разі – українська народна. Наукове дослідження лексики народного українського танцю, її регіональних особливостей, порівняльна характеристика, опис, зрештою навіть запис автентичної лексики обрядових та інших народних танців у певному регіоні – це не лише актуальне мистецтвознавче завдання, фіксація знайденого, а й творча переробка величезного за своїм образним мистецьким змістом матеріалу [1, с. 4].

Кім Василенко у фундаментальній праці «Лексика українського народно-сценічного танцю» підкреслює, що в хореографічному мистецтві основним матеріалом для створення образу є лексика танцю, причому образність лексики залежить не лише від її якостей, а від ідейного змісту, асоціативного ряду, вираженого за допомогою зримих засобів – рухів, поз, жестів тощо [1, с. 30].

Мистецтвознавче дослідження лексики українського танцю не обмежується фіксацією та порівняльним аналізом формальних ознак лексики залежно від регіональних особливостей, культурно-історичних та соціально-економічних умов життя народу, а потребує глибшого вивчення ідейно-естетичного змісту хореографічних образів

народного танцю. Вивчаючи лексику українського народного танцю, перед хореографом постає проблема функціонально-естетичного аналізу хореографічного твору, вивчення зв'язку лексики та композиції з естетичним змістом танцю [3, с. 14].

Проблеми лексики танцю загалом вивчає хореологія, молода наука, яка на сучасному етапі свого розвитку визначає методологічними засадами. Становлення цієї науки висуває до теоретиків та практиків хореографії такі важливі завдання: дослідження історичних закономірностей еволюційного розвитку лексики, виявлення залежності танцювального руху від музики, визначення художніх особливостей регіональної танцювальної лексики, простеження взаємозв'язків між лексикою та композиційною структурою танцю та ряд ін.

Створення фольклорного сценічного танцю – це не просто перенесення ретельно вивчених рухів і рисунків на сцену – це процес відтворення атмосфери життя танцю, його «дихання» й того таїнства спілкування виконавців, яке в ньому народжується, зумовлюючи його цінність і необхідність.

Професійному хореографові слід добре знати «генетичний код» передання спадковості, тобто ті музично-пластичні мотиви, композиційні прийоми, які є квінтесенцією національного в хореографії і можуть стати живим ядром, основою нового сценічного танцю. Звичайно, для повного успіху потрібне поєднання фольклориста і постановника в одній особі. Але оскільки на практиці це трапляється не завжди, важливою стає вимога до балетмейстера добре знати фольклор, а до фольклориста – специфіку сцени.

Збирання, фіксація, вивчення танцювального фольклору є в наш час актуальним ще й тому, що його багатства нерідко дуже швидко зникають разом зі своїми носіями, особами похилого віку, і ми повинні квапитися, щоб устигнути зібрати їх якомога повніше. Проблема збереження українського танцювального фольклору в умовах сценічної традиції неможливо розглядати окремо від проблем його спадкоємності й популяризації. Цей факт засвідчив появу Української академії мистецтв, заснованої героєм України, народним артистом України, Росії, лауреатом премії ім. Т. Г. Шевченка, професором, академіком, головою Національного хореографічного союзу України, директором і художнім керівником академії ім. П. Вірського Мирославом Вантухом.

Важливим є об'єднання вчених і практиків усіх регіонів України. До означеної проблеми зверталися в різних за спрямованістю працях у

спеціалізованих збірках наукових записок університетів культури України, наприклад, О. М. Полтавець («Музичне та хореографічне мистецтво як засіб збереження етнокультурної ідентичності українців у США»), А. А. Гоцалюк («Традиції в розвитку хореографічного мистецтва»), О. Д. Помпа («Народне танцювальне мистецтво Житомирщини: збереження традицій»), а також педагоги та керівники колективів України в матеріалах науково-практичних конференцій («Стан народної хореографії в Україні та перспективи її розвитку», Київ, 2002 р.; «Хореографічне мистецтво в контексті культурно-освітніх процесів», Полтава, 2006 р.; «Збереження і розвиток народно-сценічного танцю регіонів України», Харків, 2009 р.).

Унікальним в історії розвитку й теорії народно-сценічного танцю є факт існування музею історії українського хореографічного мистецтва, присвяченого розвитку української хореографії, який розташовано на території Державного музею-заповідника І. Карпенка-Карого (Тобілевича) «Хутір Надія» поблизу міста Кіровоград [8]. Працівники музею проводять роботу щодо забезпечення музею літературою: методичною і з теорії та розвитку хореографії. Також в експозиції представлені матеріали стосовно професійних хореографічних колективів України від часів П. Вірського до сучасності; провідні хореографічні школи України; представлена діяльність Національної спілки хореографів України та її осередків у регіонах. Музей історії українського хореографічного мистецтва розвивається і зусиллями колективу спрямований на всебічне висвітлення історії народного танцювального мистецтва й ознайомлення з послідовниками традицій основоположників українського народного сценічного танцю.

Дослідження розвитку українського народного танцю в Україні і за її межами, визначення його місця в духовному розвитку людини, вивчення і глибоке осмислення творчих надбань як духовного спадку українського народу, його втілення сприяє стійкому духовно-культурному імунітетові проти загрози космополітичної ерозиї.

Висновки. Від свого первісного обрядового вигляду народний танець пройшов тисячолітній розвиток. Підпорядкувавши собі різні ефекти – колір, світло, звук – рух людського тіла став виражати складні людські почуття, передавати важливі життєві ситуації, тобто його виражальні засоби ускладнювалися.

Сучасне прагнення до духовного відродження та гуманізації культури нерозривно пов'язане із зверненням до культурної спадщини і усвідомленням

духовних традицій українського народу. Український танець завжди посідав провідне місце в репертуарі творчих колективів і був мірилом популярності і визнання їх у народі. Це визнання – не відкриття України, це ствердження нашого народу з його самобутньою глибинною культурою, яка у своїх витоках має багато спільного із культурами інших народів – бо вона, воістину, народна і зрозуміла всім. Ті величезні духовні багатства, що містить наш фольклор, звичаї, обряди і нині є традиційним підґрунтям нової національної культури. Звертатися до етнічних витоків не означає повертатися. Йдеться про надбудову, збагачення минулого, витвір нового. У нашого народу є власне культурне надбання, яке ми повинні зберігати і збагачувати. Обов'язком нашого часу є і надалі сплітати вінок нашої української культури, вплітаючи туди квітки чарівних народних танків, щоб міцно з'єднували ланцюг нашого родоводу.

Перспективи подальшого дослідження полягають у збереженні багатющого скарбу звичаїв нашого народу, який ми отримали в спадок, його передачі нашим дітям, щоб не перервався зв'язок поколінь, щоб зберегти генетичну пам'ять нашого народу. Це буде сприяти зростанню авторитету і значущості нашої рідної України.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Василенко К. Ю. Лексика українського народно-сценічного танцю / К. Ю. Василенко. – К.: Мистецтво, 1996. – 496 с.
2. Верховинець В. Теорія українського народного танцю / В. Верховинець. – К.: Муз. Україна, 1990 – 149 с.
3. Годовський В. М. Народне танцювальне мистецтво України. Ч. 1. Західний регіон / В. М. Годовський, Л. А. Маркевич. – Рівне, РДГУ, 2003 – 32 с.
4. Гуменюк А. І. Українські народні танці / А. І. Гуменюк. – К.: Наук. думка, 1969. – 612 с.
5. Демків Д. Стан народної хореографії в Україні та перспективи її розвитку: Матер. наук.-практ. конф. / Д. Демків. – К., 2002. – С. 42–43.
6. Тарасова Н. Б. Теорія и методика преподавания народно-сценического танца: учеб. пос. / Н. Б. Тарасова. – СПб.: ИГПУ, 1996. – 264 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кошовець Ірина Миколаївна – заслужений діяч мистецтв України, доцент кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, художній керівник ансамблю танцю «Сонцеворот» Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

Коло наукових інтересів: витoki та розвиток українського хореографічного мистецтва, збереження та відродження національних традицій (зокрема Слобожанського краю) засобами мистецтва хореографії.